

6
michel Foucault

VŮLE K VĚDĚNÍ

DĚJINY SEXUALITY I

HERRMANN & SYNOVÉ, 1999

řadě smysl ptát se, od jaké implicitní teorie jsou odvozeny, jaké morální dělení doprovázejí či jakou ideologii — ideologii ovládajícího nebo ovládaného — představují; je třeba je zkoumat na dvou rovinách, na rovině taktické produktivity (jaké reciproční účinky moci a vědění zajišťují) a na rovině strategické integrace (jaká situace a jaký silový vztah činí jejich užití nutným v té či oné epizodě rozmanitých střetů, které se zde objevují).

Jde obecně o to orientovat se na pojetí moci, která nahrazuje privilegium zákona hlediskem cíle, privilegium zákazu hlediskem taktické účinnosti, privilegium suverenity analýzou různorodého a pohyblivého pole silových vztahů, kde vznikají globální, nikdy však naprosto stabilní účinky ovládnutí. Je to spíše strategický než právní model. A to nikoli díky spekulativní volbě či teoretické preferenci, nýbrž protože ve skutečnosti je jedním ze základních rysů západních společností to, že silové vztahy, které dlouho nalézaly svůj hlavní výraz ve válce, ve všech formách války, postupně pronikly do řádu politické moci.

3. OBLAST ZKOUMÁNÍ

Není nutné popisovat sexualitu jako umíněné puzení, ze své povahy nelogické a nezbytně odmítající poslušnost moci, která se vyčerpává jeho podrobováním a často se jí nezdaří jeho úplné ovládnutí. Ukazuje se spíše jako mimořádně vytížený bod, jímž procházejí mocenské vztahy: mezi muži a ženami, mezi mladými a starými, mezi rodiči a potomky, mezi vychovateli a žáky, mezi kněžími a laiky, mezi úřady a populací. Ve vztazích moci není sexualita tím nejnetečnejším prvkem, nýbrž jedním z těch, které jsou nadány největší instrumentalitou: je využitelná pro největší počet zámků a může sloužit jako opěrný bod, propojení nejrozmanitějších strategií.

Neexistuje jednotná, globální strategie platná pro celou společnost a uniformně se obracející na všechny projevy sexuality: například často a různými prostředky prosazovaná idea redukovat sex na jeho reprodukční funkci, na jeho heterosexuální a dospělou formu a na jeho manželskou legitimitu nebere bezpochyby v úvahu mnohost zamýšlených cílů, mnohost prostředků působících v sexuálních politikách, jež se týkají obou pohlaví, různých věkových skupin, rozdílných společenských tříd.

Při prvním přiblížení se zdá, že počínaje 18. stoletím lze rozlišit čtyři velké strategické celky, které ve vztahu k sexu rozvinuly specifické dispozitivní vědění a moci. Nezrodily se v té chvíli najednou, ale získaly tu určitou soudržnost, dosáhly jisté účinnosti v řádu moci a produktivity v řádu vědění, což je umožňuje popsat v jejich relativní autonomii.

Hysterizace ženského těla: trojitý proces, jímž bylo ženské tělo analyzováno — kvalifikováno a diskvalifikováno — jako tělo zcela nasycené sexualitou; jímž bylo toto tělo integrováno pod dojmem patologie, která mu měla být vlastní, do pole medicínské praxe; jímž konečně bylo organicky propojeno se společenským tělem (jemuž má zajistit pravidelnou plodnost), rodinným prostorem (v němž má být podstatným a funkčním prvkem) a s životem dětí (který produkuje a který zajišťuje svou biologicko-morální odpovědností, která trvá po celou dobu výchovy): Matka, se svým negativním obrazem „neurotické ženy“, konstituuje nejviditelnější formu této hysterizace.

Pedagogizace dětské sexuality: dvojí tvrzení, že téměř všechny děti se oddávají sexuální aktivitě nebo jsou k tomu náchylné a že tato nepatřičná sexuální aktivita, „přirozená“ i „nepřirozená“, v sobě nese fyzická i morální, kolektivní i individuální nebezpečí. Děti jsou definovány jako „omezeně“ sexuální bytosti, mimo sex a přece již v rámci sexu, nacházející se na nebezpečné linii rozdělení; rodiče, rodiny, vychovatelé, lékaři, později psychologové musejí nepřetržitě pečovat o tento drahocenný i riskantní sexuální zárodek, který je jak nebezpečný, tak v nebezpečném

ohrožení; tato pedagogizace se projevuje především ve válce proti onanismu, která na západě trvala více než dvě století.

Socializace prokreačního chování: ekonomická socializace plodnosti manželských párů oklikou přes všechny pobídky či zábrany, poskytované „sociálními“ či fiskálními prostředky; politická socializace párů zdůrazněním jejich odpovědnosti vůči celému společenskému tělu (které je třeba omezit či naopak posílit); medicínská socializace prostřednictvím patogenní hodnoty, jedince nebo druhu, připisované praktikám kontroly porodnosti.

Nakonec *psychiatrizační perverzních slasti:* sexuální pud byl izolován jako biologický a psychicky autonomní pud; byla provedena klinická analýza všech forem anomálií, jichž může nabývat; byla mu přiznána normalizační a patologizační role pro celé chování; a konečně, pro tyto anomálie se hledala technologie nápravy.

Z přehnaného zaujetí sexem, které během celého 19. století stoupá, se vynořují čtyři modely, privilegované předměty vědění, terče a body, v nichž je zakotveno vědecké úsilí: hysterická žena, masturbující dítě, malthusiánský pár, perverzní dospělý; každý z nich je korelátém jedné z těchto strategií, které, každá svým způsobem, pronikaly sexualitou dětí, žen a mužů a využívaly je.

O co v těchto strategiích jde? O boj proti sexualitě? Nebo o snahu převzít nad ní kontrolu? O pokus lépe ji řídit a maskovat to, co na ní může být indiskrétní,

nápadné, neposlušné? O způsob formulovat o ní právě takovou část vědění, která by byla zcela přijatelná či užitečná? Ve skutečnosti jde spíš o samu produkci sexuality. Sexualitu nemůžeme chápat jako nějakou přírodní danost, kterou se moc pokouší zkotřit, či jako temnou oblast, již se vědění postupně snaží odhalit. Je to jméno, které lze dát jednomu historickému dispozitivu: není to potměšilá skutečnost, kterou se stěží pokoušíme zachytit, nýbrž velká síť povrchu, kde jsou stimulační těla, intenzifikace slastí, podněty k diskursům, formování poznání, posilování kontrol a odporů navzájem propojeny podle některých velkých strategií vědění a moci.

Lze jistě připustit, že sexuální vztahy mají v každé společnosti své vykázané místo v *dispozitivu manželského svazku*: systém manželství, fixace a rozvoje příbuzenských vztahů, přenos jmen a majetku. Tento dispozitiv manželského svazku spolu s donucovacími mechanismy, které jej zajišťují, a s často komplexním věděním, jehož se dovolává, ztrácí svou důležitost v té míře, nakolik v něm přestávají ekonomické procesy a politické struktury nacházet přiměřený nástroj či dostatečnou podporu. Moderní západní společnosti vynalezly a zejména počínaje 18. stoletím zavedly nový dispozitiv, který ten předešlý překryl, a aniž by jej odstranil, přispěl ke snížení jeho významu. Je to *dispozitiv sexuality*: napojuje se tak jako dispozitiv manželského svazku na sexuální partnery, ale zcela jiným způsobem. Oba tyto dispozitivы lze od začátku do konce postavit proti sobě. Dispozitiv manželského svazku je zkonstruován okolo systému pravidel, která

definují dovolené a zakázané, předepsané a nepřipustné; dispozitiv sexuality funguje na základě dynamických, polymorfních a konjunkturálních technik moci. Mezi základní cíle dispozitivu manželského svazku patří reprodukovat soubor vztahů a dodržovat zákon, kterým se řídí; naproti tomu dispozitiv sexuality vyvolává neustálé rozšiřování oblastí a forem kontroly. Pro první dispozitiv je podstatné pouto mezi partnery při definovaném statutu; pro druhý jsou to tělesné počítky, kvalita slastí, povaha vjemů, jakkoli jemných a nezachytitelných. Konečně jestliže je dispozitiv manželského svazku výrazně rozčleněn podle ekonomie pro roli, kterou může sehrát v převodu či oběhu bohatství, dispozitiv sexuality je s ekonomikou spjat početnými a subtilními přechody, z nichž klíčovým je ovšem tělo — tělo, které produkuje a konzumuje. Dispozitiv manželského svazku je zkrátka nepochybně řízen homeostázou společenského těla, jejíž funkcí je udržování; tím je dán jeho privilegovaný vztah k právu; tím je dán také fakt, že jeho nejsilnější dobou je doba „reprodukce“. Dispozitiv sexuality nemá svůj smysl v reprodukci, nýbrž ve svém vlastním množení, inovování, zabírání dalších území, vynalézání a ve stále detailnějším pronikání těl a stále globálnější kontrole populace. Je tedy třeba přijmout tři nebo čtyři teze, které jsou v protikladu k těm, jež předpokládá téma sexuality potlačované moderními formami společnosti: sexualita je spojena se zcela nedávnými dispozitivы moci; od 17. století prodělavá vzrůstající expanzi; uspořádání, na němž spočívá, není řízeno reprodukcí; od počátku je svázána

s posílením využití těla — s růstem jeho hodnoty jako předmětu vědění a jako prvku v mocenských vztazích.

Říci, že dispozitiv sexuality vystřídal dispozitiv manželského svazku, by nebylo přesné. Lze si představit, že jednou jej možná nahradí. Avšak skutečnost je dnes taková, že ačkoli má tendenci jej zakrývat, nevyhladil jej ani jej neučinil zbytečným. Mimoto, historicky vzato, zaujal dispozitiv sexuality své místo na základě dispozitivu manželského svazku a s jeho pomocí. Jeho krystalizačním jádrem byla praxe pokání a dále zkouška svědomí a spirituálního vedení: viděli jsme již,¹ že to, o co šlo ve zpovědnici, byl právě sex v té míře, v níž je základem vztahů; otázka, která byla kladena, se týkala dovoleného či zakázaného poměru (cizoložství, mimomanželský vztah, vztah s osobou nežádoucí z důvodů pokrevnosti či statutu, legitimní či nelegitimní charakter aktu spojení); později, postupně s novou pastorací — a její aplikací v seminářích, kolejiích a klášterech — se přešlo od problematiky vztahu k problematice „tělesnosti“, tedy těla, vjemů, povahy slasti, nejskrytějších popudů smyslnosti, subtilních forem rozkoše a svolnosti. „Sexualita“ se rodila a zrodila z techniky moci, jež byla původně soustředěna na manželský svazek. Ani potom nepřestala nikdy pracovat ve spojení se systémem manželského svazku a opírat se o něj. Rodinná buňka ve formě, která nabyla během 18. století své hodnoty, umožnila, aby se v jejích dvou hlavních dimenzích —

¹ Srov. výše, s. 46.

na ose manžel–manželka a na ose rodič–dítě — rozvinuly základní prvky dispozitivu sexuality (ženské tělo, předčasná sexuální aktivita dětí, regulace porodnosti a v menší míře pochopitelně specifikace perversitovaných). Nesmíme chápat rodinu v její soudobé formě jako společenskou, ekonomickou a politickou strukturu manželského svazku, která vylučuje sexualitu nebo ji přinejmenším spoutává, oslabuje ji, jak jen to je možné, a zachovává z ní jen její užitečné funkce. Její úlohou je naopak sexualitu zakotvit a zajistit její trvalou podporu. Zajišťuje produkci sexuality, která není homogenní vzhledem k privilegiím manželského svazku, přičemž umožňuje, aby jeho systémy byly proniknuty zcela novou, jim dosud neznámou taktikou moci. Rodina je výměnkem sexuality a manželského svazku: přenáší do dispozitivu sexuality zákon a právní rozměr; do režimu manželského svazku přenáší ekonomii slasti a intenzitu počitků.

Toto proniknutí dispozitivu manželského svazku a dispozitivu sexuality ve formě rodiny umožňuje porozumět některým faktům: tomu, že od 18. století se rodina stala závazným místem emocí, citů, lásky; tomu, že sexualita měla jako své privilegované místo zrodu rodinu; tomu, že z tohoto důvodu je sexualita již od svého zrodu „incestní“. Je docela dobře možné, že ve společnostech, ve kterých převládají dispozitivu manželského svazku, je zákaz incestu funkčně nepostradatelným pravidlem. Avšak ve společnosti, jako je naše, kde je rodina nejaktivnějším ohniskem sexuality a kde jsou to bezpochyby právě požadavky sexuality,

keré udržují a prodlužují její existenci, zaujímá incest centrální místo ze zcela jiných důvodů a zcela jiným způsobem; je nepřetržitě vyžadován i odmítán, je utkvělou představou i výzvou, skrytou obavou i nezrušitelným poutem. Ukazuje se jako něco, co je v rodině důrazně zakázáno do té míry, do jaké funguje rodina jako dispozitiv manželského svazku; je však také tím, co je neustále žádáno, neboť rodina je ohniskem trvalého podněcování sexuality. Jestliže se západ již více než století tak intenzivně zajímal o zákaz incestu, jestliže byl s víceméně obecným souhlasem považován za společenskou univerzálii a za jeden z bodů, jímž je povinna společnost projít na cestě ke kultuře, je to patrně proto, že se tu nachází prostředek k obraně společnosti nikoli sice proti incestní touze, ale proti rozsahu a důsledkům dispozitivu sexuality, který byl nastolen, jehož nevýhodou, mezi mnoha klady, však bylo, že ignoroval zákony a právní formy manželského svazku. Tvrdit, že kterákoli společnost, a v důsledku toho tedy i naše, je podřízena tomuto pravidlu pravidel, by zaručovalo, že dispozitiv sexuality, jehož neobvyklé účinky začaly být pocítovány — a mezi nimi citové posílení prostoru rodiny —, nemůže uniknout grandioznímu a starobylému systému manželského svazku. Tím by právo, dokonce i v oné nové mechanice moci, zůstalo zachráněno. Neboť paradoxem této společnosti, která od 18. století vynalezla tolik technologií moci, jež jsou právu cizí, je to, že se obává jejich účinků a rozbuzení a pokouší se je překódovat do forem práva. Uznáme-li, že prahem každé kultury je zákaz incestu, pak se sexualita již od

samého počátku nalézá ve znamení zákona a práva. Etnologie, která bez přerušení již dlouho a stále znovu přepracovává transkulturní teorii zákazu incestu, se tak bohatě zasloužila o celý moderní dispozitiv sexuality a teoretické diskursy, které produkuje.

To, co se odehrálo od 17. století, lze dešifrovat takto: dispozitiv sexuality, který se rozvinul zpočátku na okrajích rodinných institucí (v usměrňování svědomí, v pedagogice), se postupně znovu soustředil na rodinu; vše, co mohla sexualita připustit, ačkoli to bylo cizí, neredukovatelné či snad nebezpečné pro dispozitiv manželského svazku — vědomí tohoto nebezpečí se projevuje v kritikách tak často namířených proti nediskrétnosti ředitelů škol a v celé té diskusi, která se objevila o něco později, o soukromé či veřejné výchově, realizované institucionálně či v rodinách dětí² —, je znovu vzato do úvahy rodinou; rodinou nově organizovanou, nepochybně sevřenější a jistě v intenzivnějším vztahu k dřívějším funkcím, které vykonávala v dispozitivu manželského svazku. Rodiče, manželé se v rodině stávají hlavními činiteli dispozitivu sexuality, který nachází svou vnější podporu v lékařích, vychovatelích, později v psychiatrech a který vnitřně zdvojuje a brzy též „psychologizuje“ či „psychiatrizes“ vztahy manželského svazku. Objevují se tak nové postavy: nervózní žena, frigidní manželka,

²Molièrův *Tartuffe* a Lenzův *Vychovatel*, mezi nimiž leží více než jedno století; obě dramata předvádějí zasahování dispozitivu sexuality do dispozitivu rodiny, a to v případě duchovního vedení u *Tartuffa* a v případě výchovy u *Vychovatele*.

lhostejná matka nebo matka stížená vražednými obsesemi, impotentní, sadistický nebo perverzní manžel, hysterická či neurastenická dcera, předčasně aktivní a již vysílené dítě, mladý homosexuál odmítající manželství nebo homosexuál zanedbávající svou ženu. Jsou to smíšené postavy narušeného manželského svazku a abnormální sexuality; vnášejí neklid sexuality do řádu manželství; jsou příležitostí systému manželského svazku, aby v řádu sexuality prosadil svá práva. V rodině se tak rodí permanentní požadavek: požadavek, aby se jí pomáhalo řešit ty nešťastné střety sexuality a manželského svazku; a rodina, chycená v pasti tohoto dispozitivu sexuality, který ji z vnějšku obklíčil a který přispěl k jejímu upevnění v moderní formě, směřuje k lékařům, pedagogům, psychiatrům, rovněž ke kněžím a pastorům, ke všem možným „expertům“ dlouhý nářek na své sexuální trápení. Vše probíhá tak, jako kdyby náhle odkryla hrozné tajemství toho, co jí vstúpili a co se jí neustále podsouvá: rodina, základní jistota manželského svazku, je zárodkem všech neštěstí sexu. A máme tu rodinu, která v sobě přinejmenším od poloviny 19. století pronásleduje sebemenší stopy sexuality, dobývá ze sebe ta nejtěžší doznání, žádá všechny ty, kdo by toho mohli hodně vědět, aby ji vyslechli, a postupně se otvírá nekonečné zkoušce. Rodina je krystal v dispozitivu sexuality: vypadá, jako když vyzáňuje sexualitu, kterou ve skutečnosti jen odráží a láme. Svou prostupností a hrou odrazů směřujících vně je jedním z nejdokonalejších taktických prvků tohoto dispozitivu.

Nestalo se tak ovšem bez napětí ani bez problémů. Také zde představuje klíčovou postavu nepochybně Charcot. Léta patřil k nejvýznamnějším z těch, na něž se rodiny, zatěžované sexualitou, která tyto rodiny zaplňovala, obracely s žádostí o posouzení a o pomoc. Přijímal z celého světa rodiče, kteří přiváděli své děti, manžele, kteří přiváděli své ženy, a manželky, které přiváděly muže, a staral se v první řadě o to — a často to radil i svým žákům —, aby odloučil „nemocného“ od jeho rodiny a aby jej mohl lépe pozorovat, naslouchal rodině co možná nejméně.³ Snažil se oddělit oblast sexuality od systému manželského svazku, aby ji léčil přímo praxí medicíny, jejíž technická vypěstlost a autonomie byly zaručeny neurologickým modelem. Tak převzala medicína na vlastní zodpovědnost a podle pravidel specifického vědění sexualitu, ke které sama rodiny podněcovala, aby se jí zaměstnávaly jako podstatným úkolem a hlavním nebezpečím. A Charcot při několika příležitostech poznamenává, s jakými obtížemi rodiny „postupují“ lékaři pacienta, kterého k němu nicméně přivedly, jak

³Charcot, *Středověká přednášky*. 7. ledna 1888: „Abychom mohli správně léčit mladou hysterickou ženu, nesmíme ji nechávat spolu s otcem ani s matkou, musíme ji umístit do léčebného ústavu. . . Víte, kolik času propláčou dobře vychované mladé ženy poté, co je matky opustí? . . . Vezmeme-li průměr, je to asi půl hodiny, takže to není mnoho. . .“

21. února 1888: „V případě hysterie u mladých mužů je třeba oddělit je od jejich matek. Pokud zůstanou se svými matkami, nedá se tu nic dělat. . . Kolikrát je otec stejně nesnesitelný jako matka; je tedy nevhodnější odstranit oba dva.“

obléhají léčebné ústavy, kde byl pacient držen v izolaci, a jak svým vměšováním neustále narušují práci lékaře. Přitom se nemají proč zneklidňovat: terapeut zasahuje právě proto, aby z pacientů učinil jedince sexuálně integrovatelné do systému rodiny; tento zásah, zcela manipulující sexuální tělo, však neopravňuje k tomu, aby bylo zformulováno v explicitním diskursu. O těchto „genitálních příčinách“ se nesmí mluvit: to byla věta polohlasně pronesená Charcotem jednoho dne roku 1886, která překvapila i to nejslavnější ucho naší doby.

Psychoanalýza se usídlila v tomto herním prostoru, ovšem značně změnila režim znepokojení a ujištění. Při svém nástupu musela vyvolávat nedůvěru a nenávisť, protože dovedla Charcotovo učení do krajnosti a začala sexualitu jedince zkoumat mimo hranice rodinné kontroly; vyvedla tuto sexualitu na světlo, aniž ji zakryla neurologickým modelem; a co víc, ve své analýze zpochybnila rodinné vztahy. Přesto však psychoanalýza, která do svých technických podmínek zdánlivě zařadila sexuální doznání, sahající za hranice rodinné svrchovanosti, znovu nalezla v samém jádru této sexuality jako princip jejího formování a kódování její srozumitelnosti zákon manželského svazku, směs manželských a rodičovských her, incest. Záruka, že v základu sexuality každého z nás se znovu shledáme se vztahem rodič–dítě, umožnila, aby se v okamžiku, kdy vše jako by nasvědčovalo opačnému procesu, zachovalo proniknutí dispozitivu sexuality a systému manželského svazku. Přestalo hrozit, že se sexualita ukáže jako od přirozenosti cizí zákonu:

konstituovala se právě zákonem. Rodiče, nebojte se vodit své děti k analytikovi: analýza je poučí, že jste to v každém případě vy, koho milují. Děti, nestěžujte si, že nejste sirotky a že znovu nalézáte v základu sebe samých svou Matku jako Objekt nebo svrchovaný znak Otce: právě skrze ně se vám dostává přístupu k touze. Proto po vši té zdrženlivosti ona nesmírná potřeba analýzy ve společnostech, v nichž dispozitiv manželského svazku a systém rodiny potřebovaly posílit. Neboť zde leží základní body celých dějin dispozitivu sexuality: zrodil se v klasickém křesťanství spolu s technologií „těla“ a opíral se o systém manželského svazku a pravidla, která mu vládla; avšak dnes hraje opačnou roli, protože právě dispozitiv sexuality má tendenci podporovat dřívější dispozitiv manželského svazku. Dispozitiv manželského svazku a sexuality, obracejíce se jeden vůči druhému v pomalém, více než tři století trvajícím procesu od usměrňování svědomí k psychoanalýze, si vyměnily své pozice; zákon manželského svazku kodoval v křesťanské pastoraci tělo, které právě mělo být odhaleno, a kladl je do počátku režimu stále ještě právní soustavy; je to sexualita, spolu s psychoanalýzou, co poskytuje tělo a život pravidlům manželského svazku tím, že je nasycuje touhou.

Oblastí, která bude analyzována v různých studiích, jež budou následovat po tomto svazku, bude tedy tento dispozitiv sexuality: jeho formování z křesťanského těla; jeho vývoj ve čtyřech velkých strategiích, které se rozvinuly v 19. století: v sexualizaci dítěte, hysterizaci ženy, ve specifikaci pervertovaných

a v regulaci populace; všechny tyto strategie vycházejí z rodiny, která, a to je třeba vidět, nebyla mocným vykonavatelem zákazu, nýbrž hlavním faktorem sexualizace.

První moment koresponduje s nutností konstitovat „pracovní sílu“ (tedy žádné zbytečné „výdaje“ při plýtvání energií, všechny síly jsou omezeny na práci) a zajistit její reprodukci (manželství, řízená produkce dětí). Druhý moment koresponduje s epochou *Spätkapitalismu*, kdy vykořisťování námezdní práce nevyžaduje totéž násilné a fyzické donucování jako v 19. století a kdy si politika těla už nežadává potlačení sexu či jeho omezení pouze na reprodukční roli, ale vstupuje spíše mnohými svými kanály do řízených okruhů ekonomie, tedy tím, co se nazývá „surrepresivní desublimací“.

Jestliže však politika sexu neuvádí do činnosti jako klíčový zákon zákaz, nýbrž celý technický aparát, jde-li spíše o produkci „sexuality“ než o represí sexu, potom je třeba přestat s tímto skandováním, posunout analýzu vzhledem k problému „pracovní síly“ a bezpochyby opustit difuzní energetismus, který podporuje téma sexuality potlačované z ekonomických důvodů.

4. PERIODIZACE

Dějiny sexuality, chceme-li je soustředit okolo mechanismů represe, předpokládají dva zlomy. Jeden leží v průběhu 17. století: zrození velkých zákazů, příznání hodnoty pouze dospělé a manželské sexualitě, příkazy zdrženlivosti, povinné unikání tělu, umlčení a imperativní umravnění jazyka. Druhý ve 20. století: spíše než o zlom šlo však o ohyb křivky, okamžik, kdy sevření mechanismů represe jako by začalo ochabovat, kdy jako by se od naléhavých sexuálních zákazů přecházelo k relativní toleranci předmanželských a mimomanželských vztahů, kdy jako by slábla diskvalifikace „pervertovaných“ a jejich zákonné odsouzení bylo částečně potlačeno, kdy tabu, která zatěžovala dětskou sexualitu, jako by byla z velké části odstraňována.

Je třeba pokusit se sledovat chronologii těchto pochodů: jejich objevování, instrumentální proměny, setrvačnosti. Ale je tu i kalendář jejich využití, chronologie jejich rozptýlení a účinků (podřízení či odporu), které zavádějí. Tato mnohá datování jistě nekoincidují s velkým represivním cyklem, který se obvykle klade do období mezi 17. a 20. stoletím.

1. Sama chronologie technik sahá velmi hluboko do minulosti. Okamžik jejich formování je třeba hledat již v praktikách pokání středověkého křesťanství či spíše ve dvojí sérii tvořené povinným, periodickým a vyčerpávajícím doznáním, které bylo uloženo všem věřícím lateránským koncilem, a metodami asketismu, duchovních cvičení a mysticismu, které se s mimořádnou intenzitou rozvinuly ve 14. století. Nejprve reformace a pak tridentský katolicismus znamenají důležitou proměnu a rozkol v tom, co můžeme nazvat „tradiční technologií těla“. Rozkol, jehož hloubku nelze přehlédnout; to nicméně nevyplučuje jistý paralelismus v katolických a protestantských metodách zkoušky svědomí a pastoračního vedení: zde i tam se s různou detailností fixují postupy analýzy a „žádostivost“ vstupuje do diskursu. Bohatě a rafinované techniky, které se od 16. století vyvíjely v rozsáhlých teoretických zpracováních a které koncem 18. století ustrnuly ve formulacích symbolizovaných na jedné straně třeba umírněným rigorismem Alphonse de Liguoriho a na druhé straně wesleyánskou pedagogikou.

Na konci 18. století se z důvodů, které bude třeba určit, rodí zcela nová technologie sexu; nová, neboť aniž by byla skutečně nezávislá na tematice hříchu, ve své podstatě uniká církevní instituci. Prostřednictvím pedagogiky, medicíny a ekonomie učinila ze sexu nejen záležitost laiků, ale i záležitost státu; přesněji záležitost, v níž společenské tělo jako celek a téměř každý z jeho jedinců byl povolán k tomu, aby na sebe nechal dohlížet. Nová i proto, že se vyví-

jela podél tří os: podle osy pedagogiky, zaměřené na specifickou sexualitu dítěte, osy medicíny, orientující se na ženskou pohlavní fyziologii, a konečně osy demografie, jejímž cílem byla spontánní nebo organizovaná regulace porodnosti. „Hříchy mládí“, „nervové choroby“ a „vyhýbání se plození“ (jak byla později nazvána tato „smutná tajemství“) tak vyznačují tři privilegované oblasti této nové technologie. Pro každý z těchto bodů bezpochyby převzala, a nikoli bez zjednodušení, metody zformované již křesťanstvím: sexualita dětí byla problematizována již v křesťanské duchovní pedagogice (není bez významu, že *Mollities*, první pojednání věnované hříchu, bylo sepsáno v 15. století vychovatelem a mystikem Gersonem a že sborník *Onanie*, redigovaný Dekkerem v 18. století, převzal slovo od slova příklady zavedené anglikánskou pastorcí); medicína nervů a výparů zase v 18. století převzala již vyznačenou oblast analýzy ve chvíli, kdy jevy posedlosti otevřely vážnou krizi v tak „indiskrétních“ praktikách, jako byly usměrňování svědomí a duchovní zkouška (nervová choroba jistě není pravdou posedlosti, ovšem medicína hysterie není bez vztahu k někdejšímu vedení „posedlých“); a kampaně týkající se porodnosti vystřídal v jiné formě a na jiné rovině kontrolu manželských vztahů, které se křesťanská zpověd' tak úporně usilovala přezkoušet. Existuje tu viditelná kontinuita, která však neznemožňovala zásadní transformaci: technologie sexu bude od této chvíle v tom podstatném organizována s ohledem na instituci medicíny, na požadavek normality a spíše než na

otázku smrti a věčného trestu se bude soustředit na problém života a nemoci. „Tělesno“ bylo sníženo na organismus.

Tato proměna je umisťována do přelomu 18. a 19. století. Otevřela cestu mnoha jiným transformacím, které se z ní odvozují. Jedna nejprve oddělila medicínu sexu od obecné medicíny těla; izolovala pohlavní „pud“ schopný i bez organické alterace představovat konstitutivní anomálie, získané úchytky, vady či patologické procesy. Jako indikátor může posloužit *Psychopathia sexualis* Heinricha Kaana z roku 1846: od těchto let se datuje relativní osamostatnění sexu od těla, objevení se korelativní medicíny, určité, pro sex specifické „ortopedie“: zkrátka otevření se velké medicínsko-psychologické oblasti „perverzí“, která měla vystřídat dřívější morální kategorie prostopášnosti a excesu. Ve stejné době postavila analýza dědičnosti sex (sexuální vztahy, venerické choroby, manželské vztahy, perverze) do pozice „biologické odpovědnosti“ vůči druhu: nejenže sex může být zasažen svými vlastními nemocemi, ale není-li kontrolován, může je jak přenášet, tak plodit v budoucí generaci; pak se tedy ukazuje jako hlavní patologický princip druhu. Odtud medicínský, ale i politický záměr organizovat státní dohled nad manželstvím, porodností, udržováním života; sex a jeho plodnost musejí být spravovány administrativně. Medicína perverzí a eugenické programy jsou dvě největší inovace druhé poloviny 19. století v technologii sexu.

Inovace, které se snadno vzájemně rozčlenily, neboť teorie „degenerace“ umožnila, aby po celou dobu

své existence odkazovaly jedna k druhé; tato teorie vysvětluje, jak dědičná zátěž různých nemocí — lhostejno zda organických, funkčních či psychických — vede nakonec k narození pohlavně pervertovaného (nahlédněte do rodokmenu exhibicionisty či homosexuála: naleznete v něm hemiplegického předka, jednoho z rodičů s tuberkulózou, nebo strýčka stíženého senilní demencí). Vysvětluje však také, jak sexuální perverze způsobuje vyčerpání potomstva — rachitismus dětí, neplodnost budoucích generací. Celék perverze—dědičnost—degenerace konstituoval solidní jádro nových technologií sexu. Nelze si však představovat, že to byla jen vědecky nedostatečná a nepřiměřeně moralizující medicínská teorie. Povrch jejího rozptýlení byl rozsáhlý a její implantace hluboká. Psychiatrie, ale i praxe soudů, soudní lékařství, úřady společenské kontroly, dohled nad nebezpečnými či ohroženými dětmi fungovaly dlouho na základě „degenerace“, na systému dědičnosti—perverze. Celá ta společenská praxe, jejíž pobuřující, avšak zároveň logickou formou byl státní rasismus, darovala této technologii sexu obávanou moc a dalekosáhlé účinky.

Také zvláštní pozice psychoanalýzy na konci 19. století se chápě špatně, nevidíme-li zlom, který díky ní nastal ve velkém systému degenerace: psychoanalýza převzala projekt medicínské technologie vlastní pohlavnímu instinktu; pokusila se jej však osvobodit od jeho vzájemných vztahů s dědičností, tedy se všemi druhy rasismu a eugenismu. Z nynějšího hlediska by bylo možné zabývat se tím, zda u Freuda existovala

snaha o normalizaci; bylo by také možné pokoušet se odhalit roli, kterou po mnoho let hrála instituce psychoanalýzy; nicméně ve velké rodině technologií sexu, jejíž původ leží daleko v dějinách křesťanského západu, a mezi těmi, kteří v 19. století podnikli medicalizaci sexu, byla až do roku 1940 tím, kdo se přísně stavěl proti politickým a institucionálním důsledkům systému perverze–dědičnost–degenerace.

Je zřejmé, že genealogie všech technik s jejich proměnami, s jejich přesuny, s jejich kontinuitou i zlomy se neshoduje s hypotézou velké represivní fáze, nastolené během klasického věku a spějící v průběhu 20. století pomalu ke konci. Spíš tu byla trvalá vynalézavost a nepřetržité rozrůstání metod a postupů, se dvěma mimořádně plodnými momenty těchto bohatých dějin: polovina 16. století, kdy se rozvinuly procedury usměrňování a zkoušky svědomí, a počátek 19. století, kdy se objevují medicínské technologie sexu.

2. Zatím však šlo pouze o datování technik samotných. Něco jiného jsou dějiny jejich rozptýlení a moment jejich aplikace. Kdybychom psali dějiny sexuality v termínech represe a odvolávali se u této represe na využití pracovní síly, museli bychom předpokládat, že sexuální kontroly byly o to intenzivnější a důkladnější, že byly zaměřeny na chudé třídy: museli bychom předpokládat, že sledovaly linie maximálního ovládnání a systematického vykořisťování: dospělý mladý člověk, který nemá nic než svou životní sílu, by byl prvním terčem podrobení, jehož úkolem by bylo přesunout energii od neužitečných slastí

k povinné práci. Nezdá se však, že by tomu tak bylo. Naopak, nejpřísnější techniky se formovaly a především byly aplikovány s největší intenzitou v ekonomicky privilegovaných a politicky vedoucích třídách. Usměrnování svědomí, zkoumání sama sebe, celé to dávné vypracování tělesného hříchu, skrupulózní vyhledávání žádostivosti — to jsou subtilní postupy, které mohou být dostupné jen omezeným skupinám. Zpovědní metoda Alphonse de Liguoriho či pravidla navržená Wesleyem pro metodisty jim, to je pravda, zajistily poněkud větší rozšíření; ovšem za cenu značného zjednodušení. Totéž by se dalo říci o rodině jako instanci kontroly a bodu sexuálního nasycení: sexualita dětí a dospívajících byla problematizována právě v „buržoazní“ či „aristokratické“ rodině; zde byla medicalizována ženská sexualita; v ní byl nejdříve vyhlášen poplach kvůli možné patologii sexu, naléhavě potřebě dohlížet nad ním a nutnosti vynalézt racionální technologii nápravy. Ona byla prvním místem, kde se psychiatrizoval sex. Poté, co vstoupila do stavu sexuálního podráždění, první propadla obavám, začala vynalézat návody, volat na pomoc vědecké techniky, podněcovat nespočet diskursů, které by si sama opakovala. Buržoazie začala uvažovat o tom, že její vlastní sex je důležitá věc, křehký poklad, tajemství, které je nevyhnutelně nutné poznat. Nesmíme zapomínat, že první postavou, která byla obsazena dispozitivem sexuality, která byla jako jedna z prvních „sexualizována“, byla „nečinná“ žena, která v mezích „světa“ musí figurovat jako hodnota a které je v rámci buržoazní rodiny připisán nový podíl manželských a

rodičovských povinností: tak se objevila „nervózní“ žena, žena postižená „výpary“; zde našla zakotvení hysterizace ženského těla. Pokud jde o dospívajícího, promarnujícího v tajných slastech svou budoucí podstatu, onanické dítě, jež od konce 18. až do konce 19. století tolik zaměstnávalo lékaře a vychovatele, nebylo tím, koho bylo třeba vzdělávat v disciplínách těla, dítě z lidu, budoucí dělník: byl to právě kolejista, dítě obklopené domácím služebnictvem, soukromými učiteli a guvernankami, u něhož hrozilo, že spíš než fyzické síly budou ohroženy jeho intelektuální schopnosti, morální povinnosti a závazek poskytnout své rodině a své třídě zdravého následníka.

Ve srovnání s tím lidové vrstvy dispozitivu „sexuality“ dlouho unikaly. Jistě, byly určitým způsobem podřízeny dispozitivu „manželského svazku“: charakterizovalo je přisuzování hodnoty legitimnímu a plodnému manželství, vyloučení pokrevních spojení a předepsaná společenská a místní endogamie. Je napak velmi málo pravděpodobné, že by křesťanská technologie těla pro ně měla větší význam. Mechanismy sexualizace do nich pronikaly jen pomalu, a to ve třech po sobě následujících etapách. Nejprve to byla diskuse o problémech porodnosti na konci 18. století, kdy se přišlo na to, že umění oklamat přírodu není privilegiem městských lidí a prostopášníků, nýbrž je známo a praktikováno i těmi, kteří stojíce tak blízko samotné přírodě by k němu měli mít větší odpor než kdokoli jiný. Další etapou bylo, když se ve třicátých letech 19. století ukázalo „kanonické“ uspořádání rodiny jako nástroj politické kontroly a

ekonomické regulace nepostradatelné pro podrobení městského proletariátu: velká kampaň za „zvýšení morálky nemajetných tříd“. Konečně poslední etapou bylo, když se na konci 19. století ve jménu všeobecné ochrany společnosti a rasy rozvinula soudní a medicínská kontrola perverzí. Lze říci, že dispozitiv „sexuality“, vypracovaný v komplexnějších a intenzivnějších formách pro privilegované třídy a těmito třídami, tak pronikl do celého společenského těla. Nepřijal však ve všech třídách stejné formy a neužíval všude stejné nástroje (vzájemně související role lékařské a soudní instance nebyly stejné pro jedny i pro druhé; rovněž nebyl stejný ani způsob, jakým medicína sexuality fungovala).

•

Tato odvolávání se na chronologii — ať už jde o vynalezení technik či o kalendář jejich rozptýlení — mají svůj význam. Silně zpochybňují ideu represivního cyklu, majícího počátek a konec, či přinejmenším opisujícího jakousi křivku se svými body ohybu; žádný věk sexuální restrikce však pravděpodobně nikdy neexistoval; a rovněž homogenita procesu na všech rovinách společnosti a ve všech třídách je sporná: ani žádná jednotná sexuální politika nikdy neexistovala. Především však problematizují smysl a příčiny procesu: zdá se, že dispozitiv sexuality nebyl zaveden jako princip omezení elity druhých těmi, kdo se tradičně nazývají „vládnoucí třídou“. Spíš to vypadá, že jej nejprve vyzkoušeli na sobě samých. Tedy nové ztělesnění onoho buržoazního asketismu,

už tolikrát popsaného v souvislosti s reformací, novou etikou práce a rozmachem kapitalismu? Ve skutečnosti se zdá, že nešlo o žádný asketismus, rozhodně ne o zřeknutí se slasti ani o diskvalifikaci tělesnosti, nýbrž naopak o posílení významu těla, problematizaci zdraví a podmínek jeho fungování; šlo o nové techniky maximalizace života. Spíš než o potlačování sexu u vykořisťovaných tříd šlo v první řadě o tělo, jeho zdatnost, životnost, o potomstvo a o nástupce „vládnoucích“ tříd. Právě u nich byl v první instanci ustaven dispozitiv sexuality jako nový způsob distribuce slastí, diskursů, pravd a moci. Je tu třeba vidět spíš sebepotvrzení jedné třídy než podmanění druhé: tedy obranu, ochranu, posílení, exaltaci, které se následně — za cenu různých transformací — rozšířily na druhé jako prostředek ekonomické kontroly a politické subjektivace. Tímto zužitkováním vlastního sexu v technologii moci a vědění, kterou buržoazie vynalezla, vysoce zdůraznila politickou cenu těla, jeho počtů, jeho slasti, zdraví a životnosti. Neměli bychom izolovat to, co tu lze považovat za restrikce, stud, uhýbání nebo mlčení, proto, abychom ve všech těchto procedurách poukázali na nějaký konstitutivní zákaz, vytěsnění či pud smrti. Je to politické uspořádání života, které se ustavuje nikoli podmaněním druhého, nýbrž sebepotvrzením. A místo aby třída, která se v 18. století stala hegemónickou, věřila, že musí ze svého těla amputovat neúčinný, marnotratný a nebezpečný sex, jakmile přestane být zasvěcen pouhé reprodukci, můžeme naopak říci, že se obdarovala tělem, o které by pe-

čovala, podporovala je, kultivovala a chránila je před všemi nebezpečími a kontakty, izolovala je od druhých proto, aby uhájila jeho diskriminační hodnotu; a to tak, že se, kromě jiných prostředků, vyzbrojila technologií sexu.

Sex není součástí těla, kterou by buržoazie musela diskvalifikovat nebo anulovat proto, aby ty, jež ovládala, donutila pracovat. Je prvkem jí samé, který jí, víc než cokoli jiného, zneklidňoval, zaměstnával, který se dožadoval její péče a jemuž se této péče dostalo, který kultivovala se smělou obavou, zvědavostí, rozkošou a horečkou. Buržoazie jej ztotožnila se svým tělem, či přinejmenším mu tělo podřídila tím, že mu propůjčila tajemnou a neohraňovanou moc nad sebou; tím, že jej učinila odpovědným za své budoucí zdraví, se k němu přimkla na život a na smrt; soustředila do něj svou budoucnost, neboť předpokládala, že má osudové účinky na potomstvo; podřídila mu svou duši a trvala na tom, že tvoří její nejskrytější a nejvíce určující prvek. Nepředstavujeme si, že se buržoazie sama symbolicky kastrovala, aby mohla snadněji odpírat druhým právo na sex a na jeho užívání podle chuti. Spíš je třeba sledovat, jak se buržoazie od poloviny 18. století zaměstnává tím, že se věnuje sexualitě a na jejím základě tvoří své specifické tělo, „třídní“ tělo, se zdravím, hygienou, původem, rasou: sledovat autosexualizaci jejího těla, vtělení sexu do tohoto těla, endogamii sexu a těla. Měla k tomu nepochybně několik důvodů.

Nejprve to byla transpozice postupů užívaných šlechtou k označení a udržení její stavovské odliš-

nosti do jiných forem; neboť i šlechtická aristokracie si potvrzovala specifčnost svého těla, avšak ve formě *krve*, čili starobylosti rodu a hodnoty manželských svazků; buržoazie se naopak věnovala tělu s ohledem k potomstvu a zdraví organismu. „Krví“ buržoazie byl její sex. Není to pouhá hra se slovy; mnoho témat vlastních způsobům šlechtického stavu lze znovu nalézt u buržoazie 19. století, ale ve formě biologických, medicínských či eugenických předpisů; péče o rodokmen se stala zaujetím o dědičnost; při sňatku se braly v úvahu nejen ekonomické imperativy a pravidla sociální homogenity, nejen příslib dědictví, nýbrž také hrozby dědičnosti; rodiny nesou a tají jakýsi obrácený a stinný erb, jehož potupnými kvadranty jsou nemoci a tělesná postižení v příbuzenstvu — dědečkova progresivní paralýza, matčina neurastenie, tuberkulóza nejmladšího dítěte, hysterické či erotomanické tety nebo nemravní bratrance. Ovšem v této starosti o sexuální tělo bylo něco víc než buržoazní transpozice témat šlechty za účelem vlastního sebepotvrzení. Šlo i o jiný záměr: o neomezenou expanzi síly, zdatnosti, zdraví, života. Zhodnocování těla úzce souvisí s procesem posilování a ustavování buržoazní hegemonie: nikoliv však z důvodu růstu tržní ceny pracovní síly, nýbrž z důvodu toho, co pro přítomnost i budoucnost buržoazie může politicky, ekonomicky a historicky znamenat „kultura“ jejího vlastního těla. Zčásti na tom záviselo její vládnoucí postavení; to nebylo jen záležitostí ekonomie nebo ideologie, bylo i záležitostí „fyziky“. Svědectví o tom přinášejí na konci 18. století tak hojně publikovaná

díla o hygieně těla, o umění dlouhověkosti, o metodách, jak plodit zdravé děti a jak je udržet co nejdéle při životě, o zlepšování kvality lidské populace; i ta potvrzují spojitost starostí o tělo a sex s „rasismem“. Ten byl ale výrazně jiný než rasismus, který se projevoval u šlechty a který byl diktován v podstatě konzervativními cíli. Jde o dynamický, expanzivní rasismus, ačkoli jej nacházíme zatím jen v zárodečném stavu a ačkoli bude třeba čekat až do druhé poloviny 19. století, než přinese ty plody, které jsme okusili my.

Ať mi ti, pro něž buržoazie znamená potlačení těla a vytěsnění sexuality a pro něž třídní boj znamená odstranění tohoto vytěsnění, prominou. „Spontánní filosofie“ buržoazie není snad ani tak idealistická, ani tak kastrovní, jak se říká; jednou z jejích prvních starostí v každém případě bylo věnovat se tělu a sexualitě — zajistit si sílu, trvalost, sekulární rozbušení těla skrze organizování dispozitivu sexuality. A tento proces byl svázán s pohybem, jímž potvrzovala svou odlišnost a svou hegemonii. Nepochybně je třeba přiznat, že jednou z prvořadých forem třídního vědomí bylo potvrzení těla; alespoň v případě buržoazie v průběhu 18. století tomu tak bylo; ta proměnila modrou krev šlechty ve zdatný organismus a zdravou sexualitu; je pochopitelné, proč až po tak dlouhé době a přes jistá zdráhání uznala tělo a sexualitu jiných tříd — právě těch, které vykořisťovala. Podmínky, ve kterých musel žít proletariát, především v první polovině 19. století, ukazují, jak vzdálená byla každému péče o jeho tělo a

populaci: jestli tito lidé budou žít nebo umírat, nikoho příliš nezajímalo, v každém případě se budou reprodukovat sami. K tomu, aby byl proletariát vybaven také tělem a sexualitou, aby se jeho zdraví, jeho sex a jeho rozmnožování staly problémem, bylo třeba konfliktů (zejména ve věcech týkajících se městské zástavby: soužití, blízkost, znečištění, epidemie jako např. cholera v roce 1832, nebo třeba prostituce a venerické choroby); bylo třeba ekonomické naléhavosti (rozvoj těžkého průmyslu s nutností stálé a kompetentní pracovní síly, potřeba kontrolovat pohyb populace a přechod k demografickým regulacím); a bylo třeba zavést takovou technologii kontroly, která by umožnila nad těmito těly, která byla konečně uznána, a nad jejich sexualitou dohlížet (školy, politika bydlení, podpůrné a zabezpečovací instituce, všeobecná medicinalizace populace, zkrátka celý administrativní a technický aparát umožnil do vykořisťované třídy bez nebezpečí vnést dispozitiv sexuality; zůstal nástrojem hegemonie buržoazie bez rizika, že sehraje roli třídního potvrzení proletariátu, namířeno proti ní). Odtud bezpochyby zdráhání proletariátu tento dispozitiv přijmout; odtud jeho tendence říkat, že celá sexualita je buržoazní záležitost, která se ho netýká.

Někteří věří, že tu lze odhalit dvojí symetrické pokrytectví současně: jednak prvotní pokrytectví bur-

¹Viz K. Marx, *Kapitál*, kniha I., oddíl 3., kap. VIII., část 2. „Nenasytá chtivost nadpráce.“ Český překlad K. Marx, *Kapitál*, Díl první, SNPL, Praha 1954.

žoazie, která popírá svou vlastní sexualitu, jednak indukované pokrytectví proletariátu, který zase odvrhuje svou sexualitu přijetím vládnoucí ideologie. To je neporozumění procesu, prostřednictvím kterého se buržoazie naopak arogantním politickým tvrzením obdarovává upovídanou sexualitou, kterou proletariát dlouho odmítal přijmout, protože mu byla druhotně uložena za účelem dosažení jeho podrobení. Je-li pravda, že „sexualita“ je právě soubor účinků vyprodukovaných v těle, v chování, v sociálních vztazích jistým dispozitivem, který poukazuje na komplexní politickou technologii, je třeba uznat, že tento dispozitiv nepracuje symetricky na obou stranách a že tedy ani nevyvolává na obou stranách stejné účinky. Musíme se proto vrátit k formulacím, které už dávno ztratily svou hodnotu; musíme říci, že existuje buržoazní sexualita, že existují třídní sexuality. Či spíše že sexualita je původně, historicky buržoazní a že svými následnými přesunými a transpozicemi indukuje specifické třídní účinky.



Ještě několik slov. V průběhu 19. století tedy došlo ke zobecnění dispozitivu sexuality z jejího vládnoucího ohniska. Na konci tohoto procesu bylo společenské tělo zcela vybaveno „sexuálním tělem“, i když různými způsoby a pomocí různých nástrojů. Plyne z toho univerzálnost sexuality? Právě zde se objevuje zavedení nového diferenciačního prvku. Podobně jako na konci 18. století postavila buržoazie své vlastní tělo a vzácnou sexualitu proti ceněné krvi šlechty, tak

se na konci 19. století snažila znovu redefinovat svou specifčnost vůči specifčnosti druhých, jinak uchopit svou sexualitu, vystopovat linii oddělení, která by její tělo činila jedinečným a ochraňovala je. Touto linií už nebyla ta, která zavedla sexualitu, nýbrž naopak linie zabraňování; rozdíl spočívá v zákazu či přinejmenším ve způsobu, jakým se vykonává, a v přísnosti, s jakou je ukládán. Zde má svůj původ teorie represe, která postupně překryla celý dispozitiv sexuality a dala mu smysl zobecněného zákazu. Historicky je tato teorie spjata s šířením dispozitivu sexuality. Na jedné straně potvrzovala svůj autoritářský a donucovací vliv stanovením principu, že veškerá sexualita musí být podřízena zákonu, či přesněji že sexualita existuje jen jako účinek zákona: nejenže je třeba svou sexualitu podřídit zákonu, ale že také budete mít sexualitu, jen když se podrobíte zákonu. Na druhé straně toto obecné rozptýlení dispozitivu sexuality kompenzovala teorie represe analýzou rozmanitého souboru zákazů, jak se lišily podle společenských tříd. Od diskursu, který na konci 18. století prohlašoval: „je v nás určitý cenný prvek, kterého je třeba se obávat a jednat s ním ohleduplně, jemuž musíme věnovat veškerou svoji péči, pokud nechceme, aby způsobil nevyčísitelné škody“, jsme přešli k diskursu, který říká: „naše sexualita, na rozdíl od sexuality druhých, je podřízena režimu tak intenzivní represe, že se od nynějška stává nebezpečnou; nejenže je sex obávaným tajemstvím, jak dřívější generacím ustavičně vštěpovali duchovní vůdci, moralisté, pedagogové a lékaři, nejenže je třeba ho odkryt celý v jeho pravdě, ale nese-li s sebou takové

nebezpečí, pak proto, že jsme ho příliš dlouho — z úzkoprsosti, příliš ostrého smyslu pro hřích, pokrytectví (důvod není podstatný) — nutili mlčet.“ Napříště se společenská diferenciacie nebude potvrzovat kvalitou „sexuálního“ těla, ale intenzitou jeho represe.

V tomto bodě vstoupila do věci psychoanalýza: současně jako teorie podstatných náležitostí zákona a touhy a jako technika odstraňování následků zákazu tam, kde ho jeho přísnost činí patogenním. Při jejím historickém vynošení nelze psychoanalýzu oddělit od zobecnění dispozitivu sexuality a druhotných diferenciacních mechanismů, které toto zobecnění vytvářelo. Z tohoto hlediska je opět významný problém incestu. Viděli jsme, že na jedné straně je jeho zákaz kladen jako naprosto univerzální princip, který umožňuje myslet současně jak systém manželského svazku, tak režim sexuality; tento zákaz platí v té či oné formě pro každou společnost a pro každého jednotlivce. V praxi si však psychoanalýza klade za úkol odstranit u těch, kteří jsou v situaci, kdy se k němu uchýlili, důsledky, které tento zákaz způsobil; umožňuje jim artikulovat v diskursu svou incestní touhu. Zároveň se ovšem organizovalo systematické stíhání incestních praktik, které se vyskytovaly na venkově nebo v jistých městských prostředích, kam psychoanalýza neměla přístup: přísné administrativní a soudní rozčlenění bylo uspořádáno proto, aby se s nimi skoncovalo; celá politika ochrany dítěte nebo adopce „ohrožených“ nezletilců měla částečně za cíl jejich odejmutí z rodin, u nichž bylo podezření, že se zde — vinou prostředí, pochybných

příbuzných, prostopášných zvyklostí, hrubého „primitivismu“ nebo degenerace — praktikuje incest. Ačkoliv dispozitiv sexuality již od 18. století posiloval citové vazby a tělesnou intimitu mezi rodiči a dětmi, ačkoliv v sobě choval opakovaný podnět k incestu v buržoazních rodinách, režim sexuality aplikovaný v nižších třídách naopak zahrnoval vyloučení praktik incestu či alespoň jejich posunutí do jiné formy. V době, kdy je incest na jedné straně jako chování pronásledován, se na druhé straně snaží psychoanalýza vysvětlit jej jako touhu a odstranit u těch, kteří jím trpí, přísnost, která jej vytěsňuje. Nesmíme zapomenout, že oedipovský komplex byl objeven současně se zrušením otcovských práv (ve Francii zákonem z let 1889 a 1898). Ve chvíli, kdy Freud odkryl, co je Dořinou touhou, a umožnil jí, aby byla formulována, se v jiných společenských vrstvách bojovalo za objasnění všech odsouzeníhodných intimit; na jedné straně byl otec povýšen na objekt povinné lásky; když byl ovšem milujícím, znamenalo to v očích zákona poklesek. Tak psychoanalýza, jako vyhrazená terapeutická praktika, hrála ve vztahu k jiným procedurám rozlišující roli v nyní zobecněném dispozitivu sexuality. Ti, kteří ztratili výlučné privilegium starat se o svou sexualitu, měli mít napříště výsadu zakoušet víc než druzí to, co ji zakazuje, a vlastnit metodu, která umožňuje odstranit potlačení.

Dějiny dispozitivu sexuality, který se rozvíjel od klasického věku, mohou platit jako archeologie psychoanalýzy. Ve skutečnosti jsme viděli, že psychoanalýza hrála v tomto dispozitivu několik simultánních rolí:

byla mechanismem proniknutí sexuality systémem manželského svazku; etablovala se v pozici protivníka teorie degenerace; fungovala jako rozlišující prvek obecné technologie sexu. Významný požadavek doznání, který se formoval již dávno, u ní nabyl nového smyslu příkazu odstranit potlačení. Úloha pravdy je teď svázána s problematizací zákazu.

Tím se otvírá i možnost významného taktického přesunutí: jde o možnost jinak interpretovat celý dispozitiv sexuality v termínech zobecněného útlaku; připoutat tento útlak k obecným mechanismům ovládnání a vykořisťování; spojit jedny s druhými v procesech, které umožňují osvobodit se od jedněch i druhých. Takto se mezi oběma světovými válkami a kolem Reicha formuje historicko-politická kritika sexuální represe. Hodnota této kritiky a jejích účinků na skutečnost byla značná. Ale sama možnost jejího úspěchu byla svázána s faktem, že se stále odvíjela uvnitř dispozitivu sexuality a nikoli mimo něj či proti němu. Fakt, že se tolik věcí v sexuálním chování v západních společnostech mohlo změnit, aniž se uskutečnil kterýkoli ze slibů či jakákoli z politických podmínek, jež s touto změnou Reich spojoval, stačí jako důkaz toho, že tato „revoluce“ sexu, celý tento „protirepresivní“ boj nepředstavuje nic víc, ale také nic má — a již to je velmi důležité — než taktický přesun a obrat ve velkém dispozitivu sexuality. Ale rozumíme také tomu, proč od této kritiky nelze žádat, aby byla mřížkou pro dějiny tohoto dispozitivu. Nemůže být ani principem pohybu, který by ji rozložil.